WSPIERANIE KOMUNIKACJI Z NOWORODKIEM I NIEMOWLĘCIEM

Komunikacja może obejmować zarówno sferę językową, jak i niewerbalne formy komunikowania się. Niezwykle ważną rolę w jej kształtowaniu odgrywa stymulacja ze strony otoczenia: rodziny, opiekunów i innych osób, z którymi dziecko przebywa. Wspieranie rozwoju językowego i komunikacji powinno odbywać się jak najwcześniej – już u noworodków i niemowląt - ponieważ wpływa na późniejszy rozwój dziecka (językowy, społeczny, psychologiczny) i zdolności uczenia się.

Podstawą rozwoju komunikacji jest rozwój psychiczny i fizyczny, jednak to od postaw rodziców i opiekunów będzie zależało tempo kształtowania się zachowań komunikacyjnych i ich jakość. Już u dwumiesięcznych niemowląt zaobserwowano specyficzną formę interakcji, przypominającą dialog, opartą na naprzemiennej wymianie wokalno-mimicznej (protodialog). Człowiek jest w stanie odbierać informacje trzema kanałami: słuchowym, wzrokowym i dotykowym. To właśnie dotyk jako pierwszy jest wykorzystywany do odczytania informacji płynącej od nadawcy. Stosunkowo wcześnie wykorzystuje się też kanał wzrokowy. Najwięcej czasu zajmuje nauka odbioru bodźców kanałem słuchowym. Podczas komunikacji z niemowlęciem rodzice często intuicyjnie wykorzystują wszystkie trzy kanały odbioru informacji. Wczesne kształtowanie postaw komunikacyjnych przyczynia się do późniejszego rozwoju mowy, naśladownictwa, dialogowania. W porozumiewaniu się z niemowlęciem niezwykle istotną rolę odgrywa responsywność (wrażliwość) rodzicielska – umiejętność adekwatnego i szybkiego reagowania na sygnały, komunikaty wysyłane przez dziecko. Odczytywanie komunikatów dziecka i odpowiadanie na nie ma szczególnie duże znaczenie w trudnych warunkach (np. szpitalnych), zapewnia też dostarczanie bodźców, na które dziecko jest gotowe lub których w danym momencie potrzebuje.

Komunikacja z noworodkami i niemowlętami w pierwszych miesiącach życia opiera się zwykle na zaspokajaniu potrzeb fizjologicznych, np. głodu. Stopniowo pojawiają się coraz bardziej złożone potrzeby, emocje, chęć przekazania większej ilości informacji. Do wczesnych zachowań o znaczeniu komunikacyjnych można zaliczyć m.in.: krzyk, płacz, prężenie się, zmianę pozycji ciała, kontakt wzrokowy, zmiany mimiki, uśmiech, ruchy ciała, wokalizacje. Istota wcześniej komunikacji rodziców z noworodkiem bądź niemowlęciem jest tzw. synchronia interakcyjna,

która oparta jest na cyklu uwagi dziecka (naprzemienne angażowanie i wycofywanie uwagi) i dostrojeniu partnerów komunikacji na poziomie fizjologicznym i behawioralnym. Rodzic lub opiekun, odczytując komunikat dziecka, nadaje mu znaczenie i zaspokaja potrzeby. Niemowlę zaczyna rozumieć, że najbliżsi odczytują jego intencje, otrzymuje sygnał, że jest partnerem komunikacji i że może być sprawcze.

Już w pierwszych dniach życia dziecka należy wspierać kontakt i komunikację poprzez dotyk, który uspokaja, daje poczucie bezpieczeństwa. Może się to odbywać podczas zabaw bądź aktywności, które są wykorzystywane do stymulowania rozwoju mowy. Może to być: naśladowanie odgłosów wydawanych przez dziecko, cmokanie, parskanie, śpiewanie dziecku i razem z dzieckiem, wykorzystanie rymowanek i wierszyków, wypowiadanie krótkich i prostych zdań, dźwiękonaśladownictwo, wspólne oglądanie książeczek i nazywanie (od ok. 10 m.ż.), opisywanie i nazywanie.

Powszechnie stosowaną formą wspierania komunikacji poprzez dotyk jest układanie dziecka (tylko w pieluszce) bezpośrednio na klatce piersiowej rodzica, czyli kangurowanie. Okazało się, że kontakt „skóra do skóry" jest niezwykle ważny dla noworodka (szczególnie wcześniaka), któremu ciepło rodzica daje poczucie bezpieczeństwa. Podczas kangurowania występuje też odpowiednie natlenienie, jest mniej bezdechów i bradykardii, dzieci mniej płaczą, śpią spokojniej i dłużej, a ich stan pozwala na szybsze wypisanie do domu. Taki kontakt fizyczny sprzyja rozwojowi więzi emocjonalnej i stwarza naturalną sytuację sprzyjającą komunikowaniu się. Umożliwienie jak najwcześniejszych kontaktów rodzica z dzieckiem w różnych formach pozwala na rozwijanie wczesnych form komunikacji, co w szerszej perspektywie sprzyja prawidłowemu rozwojowi.

Mowa dorosłych kierowana do dziecka, szczególnie w okresie niemowlęcym, ma ogromne znaczenie w rozwoju człowieka. Ten typ wypowiedzi jest określany często jako „motherese", czyli mowa matczyna, ponieważ stosują ją głównie matki. Najbardziej przejrzystym i precyzyjnym terminem jest jednak „child-directed speech" (CDS), czyli „mowa kierowana do dziecka" (węższy termin to „infant-directe speech – IDS" – mowa kierowana do niemowlęcia) – jest niezależna od płci partnera komunikacji. Przykładowymi cechami charakterystycznymi mowy dorosłych skierowanej do niemowląt są:

- „przerysowna" intonacja, wolniejsze tempo mówienia, większe akcentowanie niektórych sylab, modulowanie głosu,

- wydłużanie samogłosek,
- żywy charakter wypowiedzi wzbudzający zainteresowanie dziecka,
- używanie wyrazów bliskich dziecku i jego doświadczeniom, nacechowanych emocjonalnie, ekspresywnych, wyrażających uczucia, umożliwiających zaobserwowanie stosunku dorosłych do niemowląt (uwydatnienie ciepłych i bliskich relacji),
- proste struktury zdaniowe: „Co to?”, „To jest kotek.”,
- celowe powtórzenia wyrazów, np. „Ania. To Ania tu siedzi. Ania ma kotka.”,
- liczne pytania angażujące dziecko w dialog, zapraszające do komunikacji i pozwalające na aktywne uczestniczenie w niej,
- werbalna reakcja dorosłego w odpowiedzi na pytania (dopełniająca niewerbalny sygnał dziecka lub podkreślająca dany element wypowiedzi), np. „Kto się tak śmieje? Tak, Ania”),
- zdrobnienia wyrazów,
- onomatopeje, których używanie wpływa korzystnie na rozwój mowy niemowląt, pozwalając na kojarzenie pewnych pojęć, przedmiotów, zjawisk z danym dźwiękiem; wiąże się z rozwojem słownictwa; powoduje, że wypowiedzi dorosłych stają się bardziej obrazowe,
- wyrazista mimika (dopełnienie komunikatu werbalnego).

Aspekt emocjonalny w wypowiedziach kierowanych do niemowląt i małych dzieci jest przekazywany za pomocą środków prozodycznych, dzięki temu dziecko opanowuje najszybciej właśnie prozodię. Wykazano, że nawet noworodki są w stanie wyodrębnić informacje prozodyczne z głosu i mimiki twarzy. Mowa skierowana do małych dzieci powinna charakteryzować się wyższą częstotliwością, ponieważ dążą one do słuchania wyższych dźwięków i dłużej skupiają na nich uwagę. Ponadto wykazano, że mówienie do dziecka powinno odbywać się przy kontakcie twarzą w twarz, ponieważ jest najlepszą okazją, aby naśladować i być naśladowanym. Noworodki i niemowlęta są w stanie naśladować adekwatne do swoich możliwości gesty i ruchy dorosłego, np. wysuwanie języka, otwieranie oczu i ust, ruchy palcami. Wokalizacją odpowiadają na werbalne reakcje dorosłego.

Używanie IDS polega nie tylko na dostosowaniu komunikatu do możliwości małego dziecka, ale także na adekwatnym reagowaniu na jego odpowiedź, często niewerbalną. W taki sposób wspiera się rozwój językowy i percepcji słuchowej

dziecka. Ma to także korzystny wpływ na tworzenie pozytywnej relacji – niezwykle ważnej
dla prawidłowego funkcjonowania.

Kolejnym istotnym elementem jest czytanie i wspólne oglądanie książeczek. To również idealna okazja do budowania więzi, pomoc we wspieraniu rozwoju mowy biernej i czynnej dziecka, rozumienia, zwiększania zasobu słownictwa oraz rozwijaniu wczesnych form komunikacji, np. naśladownictwa, a w końcu sposób na wzbogacanie doświadczeń dziecka. Im wcześniej podejmuje się próby czytania, tym lepiej. Najlepiej czytać z entuzjazmem, wybierać rymowanki i rytmiczne teksty, angażować dziecko,
a także podążać za jego uwagą. Pierwsze książki powinny być dobrane indywidualnie do możliwości malucha, np. czarno-białe z pojedynczymi obrazkami, zawierające różne faktury lub wypukłości. Teksty cechujące się powtarzalnością, regularnością,
są bardzo atrakcyjne, wyliczanki i wierszyki przykuwają uwagę – najlepiej, gdyby były połączone z gestem lub dotykiem, wtedy ćwiczymy naprzemienność, która jest niezbędna w procesie komunikowania się. Rytmiczne wypowiedzi połączone z ruchem korzystnie wpływają na rozwój pamięci i mowy.

Wspieranie komunikacji może się odbywać także podczas śpiewania,
które uspokaja i usypia niemowlęta. Wykazano pozytywny związek pomiędzy wspieraniem rozwoju z wykorzystaniem muzyki a budową i funkcjonowaniem mózgu (u wcześniaków, które miały kontakt z muzyką, struktura mózgu była zbliżona
do struktury mózgu dzieci urodzonych o czasie). Śpiew korzystnie wpływa
na tworzenie interakcji społecznych, które są niezbędne dla prawidłowego rozwoju. Śpiewanie dziecku ułatwia wytwarzanie się skoordynowanych, powtarzających się wzorców komunikowania się.

Wspieranie komunikacji już w okresie noworodkowym i niemowlęcym jest bardzo ważne i wiąże się z późniejszym rozwojem dziecka. Metody wsparcia należy jednak dostosować do możliwości dziecka. Najważniejszą funkcję w rozwijaniu zachowań komunikacyjnych pełnią rodzice, jednak powinni oni współpracować
z psychologami, logopedami i fizjoterapeutami, którzy będą wspierać wczesne formy komunikacji, pokażą rodzicom ich kompetencje w tym zakresie i pomogą odczytywać intencje dziecka. Wspieranie komunikacji – poza związkiem z rozwojem mowy – korzystnie wpływa na budowanie więzi z dzieckiem, sprawia, że dziecko dostrzega,

że jest rozumiane przez otoczenie oraz że ma moc sprawczą.

Oprac. Aleksandra Wejman i Julita Pietrzko – logopedzi
Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej w Bełchatowie